

apartats de l'índex. Tanca el treball una completa taula de concordances.

No entrarem en un comentari de contingut de les inscripcions, encara que calgui destacar la presència escassa de divinitats indígenes (núms. 1, 26 i 119) enfront l'abundositat relativa de mostres d'una completa *interpretatio Romana* d'aquests cultes. Són notables les estatuetes de pòrfir d'Asclepi i Higia (núms. 59 i 61) i l'esment d'Hilar (núm. 25). Onomàsticament les particularitats locals són poques i la sèrie imperial té una presència repetida de Septimi Sever (núms. 30, 69, 70).

Tenim, doncs, un *corpus* que informa fins i tot amb escreix de la zona de la Mècia Superior a la qual és dedicat. Un volum com el que ens ha ocupat avalora el Centre Epigràfic que dirigeix la professora F. Papazoglou i el mètode epigràfic rigorós de P. Petrović.

M. Mayer

M. AURORA MARTÍN, FRANCISCO JAVIER NIETO, JOSEP M.^a NOLLA,
Excavaciones en la Ciudadela de Roses (campanya 1976 y 1977),

Diputació Provincial de Girona, sèrie monogràfica núm. 2, Girona 1979, 391 pp., entre les quals es compten 19 figures y 6 fotografies (a p. 40 i 387-8).

Aquest volum, dedicat dignament i justa als profs. Miquel Oliva i Nino Lamboglia, s'enceta amb unes paraules

d'E. Pons que, de manera molt precisa, aïlla els objectius principals del treball i situa les tres fases històriques documentades a Roses.

L'estudi s'estructura en sis capítols que els autors elaboren o bé conjuntament (I), o bé separatament (II i IV a càrrec de F.J. Nieto i J.M. Nolla; V i VI signats per M.A. Martín), encarnant la redacció del III, breu i concís, a E. Sanmartí, puix que comprèn el comentari de la ceràmica de vernís negre, ben estudiada per ell mateix a d'altres campanyes en una anterior ocasió¹. Dins de cadascun dels capítols centrals (II, IV, V i VI), el material arqueològic ha estat minuciosament ordenat, catalogat i reduït a estadístiques, i constitueix el cos de l'obra. Cal destacar també l'esforç per a oferir una precisa planimetria dels sondejors i dels estrats.

El primer capítol (pp. 5-13), «La ciudadela de Rosas. Història de una investigació», abraça la situació geogràfica del jaciment, una descripció de les fases de la fortificació de la Ciudadella i, darrerament, la història de les recerques en aquest indret, amb acurada bibliografia, que permeten de constatar tres zones d'interès: als voltants de l'església de Santa Maria, a l'anomenat barri hel·lenístic i a l'espaïosa edificació o vil·la tardo-romana.

La primera zona arqueològica sota les restes de l'hospital militar de la Ciudadella que els autors donen a co-

¹ E. SANMARTÍ, *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode*, 2. vols. Barcelona 1978, v. II, pp. 507 ss.

² Hi falta només l'anunciat plànol general (pp. 16, 223...) que posser un impediment mecànic no ha permès d'incloure.

nèixer (pp. 15-217) és una habitació (G IV B) on es localitzaren sis estrats que, malgrat les dificultats interpretatives honestament esmentades per F.J. Nieto i J.M. Nolla, documenten el substrat anterior a les dues *vil-lae* romanes (VI), la construcció i destrucció de la primera vil·la (estrats V i IV), fases contemporànies respectivament de la *terra sigillata* clara A i les primeres aparicions de la clara D a la segona meitat del s. IV que els autors assenyalen com a coincidents amb les «razzias» dels bagaudes; els estrats III i II situen la construcció i habitació de la segona vil·la que perdurà, segons els autors, des de finals del s. IV o començaments del V fins al tercer quart del s. V, tot considerant anacrònica la relativa abundositat (19,87 %) de sigil·lata clara A a l'estrat II. L'estrat I, molt barrejat i conformat per terra acumulada fins a l'actualitat, no ha estat considerat arqueològicament, però no s'ha menyspreat l'inventari agombolador del seu material amb el mateix tractament que a la resta dels nivells.

L'aportació d'E. Sanmartí (pp. 219-220) consisteix a elaborar les conclusions històriques dels 90 fragments de ceràmica de vernís negre apareguts, a l'excavació dels quals només 13 són representatius, però que permeten de refermar la potència de Roses al s. III a.C. amb produccions del taller de les pàteres de tres palmetes radials i la seva decadència al s. II amb absència dels tipus A i B; en canvi, cal destacar la inesperada aparició d'un fragment de campaniana C que podria fer remuntar una mica la recuperació de Roses, considerada fins ara com d'època augustea.

Al capítol quart (pp. 221-267) els

autors publiquen l'anomenada habitació 04 a l'E. del jaciment, elegida per ésser l'única de l'indret que semblava intacta però que no proporcionà més que material arqueològic remogut amb gran abundositat de restos malacològiques, segurament a causa del reompliment d'excavacions clandestines i no a la resta de l'estrat d'abandonament de l'edifici que en el sector oriental presenta problemes complexos.

M.A. Martín ha tingut cura dels dos darrers capítols, dedicat el primer (V, pp. 269-311) a les excavacions del barri hel·lenístic on es practicà una cata el 1976 que permeté d'identificar quatre estrats, els dos primers molt remenats i altres dos corresponents als dos moments d'habitació, ambdós de la primera meitat del s. III a.C.

El capítol que clou l'obra (VI, pp. 313-369) fa referència a les excavacions de l'àrea de l'església de Santa Maria, zona de constant interès des de les primeres excavacions a Roses. Una prospecció preliminar, mitjançant cates, possibilità la tria del punt idoni d'investigació en aparèixer campaniana A i restes significatives d'un mur. Les recerques tingueren un èxit notable, car sota uns nivells de remoció —amb materials tan mateix dels dos moments més esplendorosos de l'antiga Roses— s'identificaren els estrats profunds que documenten una presència humana des del segon quart del s. IV a.C. (estrat IV), restes d'una casa que l'autora plaça als últims anys del s. III (estrat III), testimoni de la considerable extensió urbana de la *Rhode* hel·lenística. A més, enmig de les troballes, pervingueren ceràmiques de les darreries del s. VI a.C. i també pseudo-jònies i massaliotes que fan versemblant la hi-

pòtesi, a comprovar en un futur, de les relacions amb Marsella.

Els autors han afegit separatament una còmoda llista del material arqueològic amb la seva localització dins el text, que agilitza molt la consulta.

El volum que acabem de tancar, presentat en una aparença editorial clara i moderna, omple un buit important a la bibliografia sobre Roses en donar compte íntegrament, com en

un diari d'excavacions exemplar, d'unes investigacions arqueològiques que permeten disposar d'un considerable conjunt de materials ben contextualitzats que, d'una banda, referma constatacions anteriors i, d'una altra, obre unes encoratjadores vies per avançar en el coneixement de cadascuna de les fases de *Rhode*.

I. Rodà